

Kunsteducatie voor mensen met een beperking

Verslag conferentie 26 maart 2009, SKVR in Rotterdam

Inhoud

Vooraf	3
Inleiding	4
Keynote 1	5
Deelsessie 1	6
Deelsessie 2	8
Deelsessie 3	10
Deelsessie 4	12
Deelsessie 5	13
Keynote 2	15
Plenaire afsluiting	17

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Vlaamse overheid

CULTUURNETWERK nl

KUNST
CONNECTIE

branchevereniging voor
kunsteducatie en kunstbeoefening

Vooraf

In 2003 sloten de Nederlandse en de Vlaamse overheid een overeenkomst met betrekking tot een onderwijsuitwisselingsprogramma: het GENT VI-akkoord (GENT staat voor Geheel Europees Nederlands Taalgebied).

Een onderdeel van dit akkoord was een uitwisselingsprogramma, waarin Vlaamse academies voor deeltijds kunstonderwijs gekoppeld werden aan Nederlandse centra voor de kunsten en zij samen ideeën uitwisselden rond een thema. Dit traject werd in november 2007 afgesloten; Kunstconnectie publiceerde een eindverslag van het programma.¹

Uit de vele positieve reacties van de deelnemers is het initiatief geboren om het cultuureducatieve uitwisselingsprogramma in een andere vorm voort te zetten, namelijk door middel van symposia om de anderhalf jaar en alternerend in Nederland en Vlaanderen.

De conferentie die op 26 maart plaatsvond in de Rotterdamse Beeldfabriek van de SKVR (stichting Kunst van Rotterdammers) is de eerste die in dit kader werd georganiseerd. Als thema kreeg de conferentie: kunsteducatie voor mensen met een beperking, of, zoals de Vlamingen het zeggen: kunsteducatie voor 'mensen met speciale noden'. Er werden docenten en leden van managementteams genodigd, zowel van Vlaamse instellingen voor deeltijds kunstonderwijs als Nederlandse centra voor de kunsten.²

De volgende partners waren bij de conferentie van 26 maart betrokken: het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming; het Nederlands Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; Kunstconnectie, branchevereniging voor kunsteducatie en kunstbeoefening; Cultuurnetwerk Nederland, landelijk kenniscentrum voor cultuureducatie; en gastheerorganisatie SKVR.

¹ Te bestellen via www.kunstconnectie.nl/publicaties

² Deeltijds kunstonderwijs wordt in Vlaanderen aangeboden in ongeveer 160 hoofdvestigingen en eenzelfde aantal wijkvestigingen. Het is onderverdeeld in de lagere graad (vanaf zes jaar), de middelbare graad (vanaf twaalf jaar) en de hogere graad (vanaf achttien jaar). Er zijn Academies voor Beeldende Kunst en Academies voor Muziek, Woordkunst en Dans.

In Nederland bieden centra voor de kunsten cursisten van alle leeftijden de gelegenheid zich te bekwamen in audiovisuele kunst, beeldende kunst, dans, theater, literatuur, muziek en op sommige plaatsen ook nieuwe media. In ongeveer 200 hoofdvestigingen en een veelvoud van wijkvestigingen worden cursussen aangeboden.

Inleiding

Spreker: Ap de Vries, directeur Kunstconnectie³, dagvoorzitter.

Het thema van de dag, kunstbeoefening door mensen met een beperking, staat de laatste tijd steeds meer in de belangstelling. Er is sprake van een maatschappelijke trend waarin er een groeiend aantal initiatieven voor deze groep ontstaat, ook binnen de cultuureducatieve sector. Toch zijn mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking bij veel instellingen nog een verwaarloosde of vergeten groep. Dagvoorzitter Ap de Vries heeft maar al te vaak van culturele centra te horen gekregen: 'Wat móeten we met mensen met een beperking?' Deze houding is volgens hem deels te wijten aan het feit dat de (praktische/financiële) mogelijkheden om programma's en projecten op maat aan te bieden niet overal aanwezig zijn, maar heeft ook alles te maken met het dominante idee dat bestaat over kwaliteit. Mensen met een beperking zouden niet of minder goed in staat zijn om een artistiek hoogwaardig kwaliteitsproduct te realiseren. Maar wat is kwaliteit?

De Vries bepleit een visie op kunsteducatie waarin het begrip niet alleen wordt uitgedrukt in artistieke termen, maar ook in termen van individuele ontplooiing, zoveel mogelijk mensen, maatschappelijke cohesie en kwaliteit van proces – zowel in creatief als in sociaal opzicht. Want in een democratie hebben alle mensen recht op kunst en kunstenaars, op kunstonderwijs en op participatie in kunstprojecten. Een bloeiend cultureel klimaat draagt bij aan de ontplooiing van individuele mensen en (daardoor) aan de versterking van het sociale weefsel van een samenleving als geheel. Wanneer kwaliteit wordt gekoppeld aan deze visie, dan is het antwoord op de vraag 'wat moeten we met deze mensen' volstrekt duidelijk.

³ <http://www.kunstconnectie.nl/>

Keynote 1

OP VERKENNING IN DE WERELD VAN CULTUUREDUCATIE

Spreker: Dirk Monsma⁴, oud-directeur SKVR⁵.

Dirk Monsma heeft een verkenningstocht ondernomen in de wereld van cultuureducatie en amateurkunst. Daaruit kwam onder meer een aantal opmerkelijkheden naar voren met betrekking tot de kunstbeoefening door mensen met een beperking. Monsma vertelt dat één op de tien kunstenaars een beperking heeft. Dat kan een zintuiglijke, psychische, lichamelijke, enkelvoudige of meervoudige handicap zijn; de groep mensen met een beperking is zeer gedifferentieerd.

De meeste Nederlandse kunstenaars met een beperking opereren in de beeldende discipline en zijn actief in ateliers (soms als professionele kunstenaar), centra voor kunstuitleen en centra voor de kunsten.

De centra voor de kunsten bieden vaak een eenzijdig cursusaanbod aan in de beeldende discipline. Centrum voor de kunsten Wherelant⁶ in Purmerend vormt hierop een uitzondering: daar is het cursusaanbod uitgebreid naar andere disciplines.

Centra voor de kunsten doen weinig voor mensen met een beperking op het gebied van theater. Literatuur bleek de enige discipline waarbij er daadwerkelijk een methode op schrift is gesteld. Op het gebied van dans is er in Nederland – in tegenstelling tot in veel andere landen – nog geen groot aanbod. Volgens Monsma is dans een kansrijke discipline voor verdere ontplooiing. Iedereen kan immers bewegen!

Belemmeringen die organisaties ondervinden om met mensen met een beperking te werken zijn talrijk: kunst maken met deze groepen zou geen 'echte' kunst zijn en daarom niet passen binnen een kunstaanbod; docenten missen de specifieke expertise om met deze doelgroepen te werken; het gebouw is niet aangepast; er is geen budget; of organisaties weten simpelweg niet hoe ze het moeten aanpakken. Al deze bezwaren zijn echter relatief, want er zijn ook voorbeelden van centra voor de kunsten waar een aanbod voor mensen met een beperking wél heel goed werkt. Monsma noemt opnieuw Wherelant in Purmerend en het Koorenhuis in Den Haag⁷.

Uit het onderzoek van Monsma kwam ook naar voren dat de combinatie zorginstellingen en culturele centra vaak geen gelukkige is. De werkcultuur in beide organisaties is zo verschillend, dat het moeilijk is om in samenwerking een aanbod op maat voor de doelgroep te realiseren.

Verder benadrukt Monsma dat kunsteducatie voor mensen met een beperking niet gaat over bezigheidstherapie, maar over kunst. Door kunsteducatie worden mensen gestimuleerd om te reflecteren op de werkelijkheid en de eigen identiteit. Therapeuten kunnen in centra voor de kunsten als ondersteuning aanwezig zijn, maar de doestelling is kunstzinnig, niet therapeutisch.

⁴ <http://www.dirkmonsma.nl/>

⁵ <http://www.skvr.nl/>

⁶ <http://www.wherelant.nl/main/wh.php> (zie ook het verslag van deelsessie 5 op pagina 10)

⁷ <http://www.koorenhuis.nl/> (zie ook het verslag van deelsessie 1 op de volgende pagina)

Deelsessie 1

SAMEN OF APART?

Spreker: Eric Schulp, coördinator van het programma voor mensen met een beperking bij het Koorenhuis, centrum voor kunst en cultuur in Den Haag⁸.

In het Koorenhuis worden mensen met een beperking gezien als mensen met ongeken- en onverkende talenten. Zij vormen een vanzelfsprekende doelgroep waarvoor een apart programma bestaat, vooral muziekeducatie. Niettemin passen zij die erg veel begeleiding nodig hebben niet in doelgroep, omdat het Koorenhuis niet over de middelen beschikt om in intensieve begeleiding te voorzien.

In het Koorenhuis wordt lesgegeven aan ongeveer honderd mensen met een beperking, waaronder autisten, mensen met het syndroom van down en hersenletsel, meervoudig gehandicapten, psychiatrische patiënten en (ex)verslaafden. Het programma voor deze brede doelgroep bestaat uit een oriëntatieprogramma waarin muziek, dans, fotografie en beeldende kunst aan bod komen, en een intakegesprek. Het Koorenhuis wil uitgaan van de leerbehoeften van de leerlingen. Het oriëntatieprogramma start daarom met een intakegesprek waarin de behoeften van de leerling in kaart worden gebracht. Op basis van dit gesprek wordt voor elke cursist een persoonlijk jaarplan opgesteld, waarmee gezocht wordt naar individuele uitdagingen. Koorenhuis wil elke cursist naar het voor hem of haar maximale niveau brengen. Schulp: 'Als de kleurenmethode niet werkt, stappen we over op bijvoorbeeld auditief. Lesmethodes moeten afgestemd worden op de mogelijkheden van de individuele cursist.' Ook contact met ouders of persoonlijke begeleider van een cursist is erg belangrijk.

Uitgangspunt bij het aanbod voor mensen met een beperking is dat kunsteducatie gaat over vakmanschap, oorspronkelijkheid en zeggingskracht. Het zwaartepunt kan verschuiven – zo ligt de nadruk bij muziek op vakmanschap en bij beeldend op oorspronkelijkheid – maar het zou niet mogen uitmaken of het om mensen met een beperking gaat of niet. Het Koorenhuis hanteert dan ook geen specifieke doelstelling voor het kunstonderwijs aan deze groep.

Het Koorenhuis merkt wel dat het lastig is om de zeer verschillende groepen mensen met een beperking, met elk hun eigen behoeften, groepsgewijs te bedienen. Als er binnen Koorenhuis geen geschikt programma blijkt te zijn, probeert de organisatie een cursist door te verwijzen naar een andere instelling.

De ontwikkeling van mensen met een beperking binnen het reguliere aanbod valt of staat met de talenten van de docent. Het functieprofiel van docenten in het Koorenhuis is hierop afgestemd. Ze zijn flexibel en kunnen goed anticiperen op de mogelijkheden en ontwikkelingen van een cursist. Wat het lastig maakt is dat de beperkingen van cursisten zo sterk uiteen lopen. Het is moeilijk om docenten te vinden die het hele spectrum aankunnen. Gevarieerde en niet te kleine docententeams zijn daarom zinvol: onderling kunnen docenten kennis delen en ervaringen uitwisselen. Het cursusaanbod voor verstandelijk beperkten vormt een afzonderlijke groep: veel van de docenten die lesgeven aan verstandelijk beperkten zitten niet ook in andere teams. Het is de bedoeling dat dit gaat veranderen, zodat er meer interactie en kennisuitwisseling plaats kan vinden.

⁸ <http://www.koorenhuis.nl/>

Hetzelfde geldt voor het gehele aanbod voor mensen met een beperking. Het Koorenhuis is er altijd vanuit gegaan dat er voor mensen met een beperking een apart aanbod nodig is. Een aantal jaar geleden kwam de nadruk echter meer op integratie te liggen. Ook veel ouders van kinderen met een beperking willen graag dat hun kind wordt opgenomen in het reguliere cursusaanbod. Dit verhoogt het zelfvertrouwen van mensen met een beperking; en andersom werken zij vaak heel authentiek waarmee ze de bewondering oproepen van andere cursisten.

Deelsessie 2

HOE KUNNEN LEERLINGEN MET EEN BEPERKING MEEDRAAIEN IN DE REGULIERE PROGRAMMERING?

Spreker: Hans Laureyn, musicus, directeur van de Stedelijke Academie voor Muziek en Woord in Lokeren (België) ⁹.

De Stedelijke Academie voor Muziek en Woord heeft een aanbod deeltijds kunstonderwijs op het gebied van muziek, zang en drama. Er zijn zowel individuele als groepsgerichte lessen. Sinds 2004 neemt de academie deel aan een zogenaamd tijdelijk project van het Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap (OVSG), dat de doelgroep van academies voor deeltijds kunstonderwijs wil verruimen naar leerlingen met een beperking. Landelijk doen twaalf academies mee aan dit 'experiment ortho-agogische muzikale vorming', dat duurt tot 2010 en is ontstaan vanuit een vraag van ouders, wier gehandicapte kinderen slechts zeer beperkt toegang hebben tot het reguliere deeltijds kunstonderwijsaanbod. Een belangrijk aspect van het experiment is de ontwikkeling van een methodiek om leerlingen met een beperking op te nemen in het reguliere kunstonderwijs.

Op de academie in Lokeren zijn op dit moment ongeveer vijftien kinderen met een (vooral mentale) beperking op een totaal van ongeveer 1200 leerlingen: zowel kinderen als volwassenen. Uitgangspunten van de academie bij dit experiment zijn inclusie en participatie, waarbij voorop staat dat ook de 'normale' kinderen iets kunnen leren van kinderen met een beperking. De ervaring van met elkaar omgaan kan beide partijen verrijken. Omdat de handicaps en (dus) de mogelijkheden van kinderen met een beperking zeer verschillend zijn, moet telkens per kind bekeken worden wat haalbaar is, welke begeleiding bij het kind past en in welke groep hij of zij het beste geplaatst kan worden.

De lessen op de academie in Lokeren bestaan uit een gedeelte waarin algemene (theoretische) kennis over muziek wordt bijgebracht, en een 'instrumentaal vormend luik' waarin kinderen leren om daadwerkelijk een instrument te bespelen. Ook optredens horen bij de lessen. Normaal gezien wordt er veel publiek gevraagd, maar voor optredens waarin kinderen met een beperking meedoen, wordt dit meestal beperkt gehouden. Door de spanning presteren ze vaak minder goed. Toch is het erg leerzaam voor hen om zichzelf te presenteren voor een publiek. Ze verleggen hun grenzen en toonmomenten zijn, als afsluiting van een repetitietraject, een bevestiging van hun kunnen. Uit de ervaring van de afgelopen jaren is gebleken dat de lesgroepen waarin leerlingen met een beperking geplaatst worden niet te groot moeten zijn, omdat kinderen dan meer durven en zich aan elkaar optrekken in plaats van zich onzeker gaan voelen. Ook structuur in het lesaanbod, flexibiliteit van de docenten en praktijkgerichte, geïndividualiseerd programma's zijn noodzakelijk.

Het onderwijs aan de leerlingen met een beperking wordt aangeboden door muziektherapeuten. In België bestaat de opleiding tot muziektherapeut als aparte studierichting binnen één van de Belgische Conservatoria. Studenten komen hier niet alleen van school met een muziekdiploma, maar ook met een bevoegdheid tot leraar. Laureyn vertelt dat zij meestal direct een baan vinden na hun afstuderen.

⁹ <http://www.lokeren.be/fb111dco289nrg1hlf154.aspx>

De grens tussen therapie en onderwijs is bij kunsteducatie voor kinderen met een beperking soms erg dun. Volgens Laureyn passen de activiteiten op de Academie binnen het kunstonderwijs omdat het een expliciet doel is om te zorgen dat de kinderen zich beter in de maatschappij kunnen handhaven. Het gaat om therapie wanneer muziek wordt ingezet om kinderen bijvoorbeeld rustig te krijgen. Een van de aanwezigen vult aan dat therapie uitgaat van beperkingen, terwijl kunsteducatie juist mogelijkheden centraal zet. Onderwijs en therapie mogen elkaar volgens Laureyn bestuiven, maar niet in de weg zitten. Daarom is het helder bepalen van leerdoelen heel belangrijk.

Deelsessie 3

LEUKE VRIJETIJDSEBESTEDING OF TRAJECTEN VOOR TALENTONTWIKKELING?

In deze deelsessie worden twee initiatieven uitgelicht die werken vanuit verschillende uitgangspunten, maar elkaar ontmoeten op het gebied van kunstzinnige vorming. De Witte Olifant¹⁰, vertegenwoordigd door Mariël Bisschops en Mieke van Dijk, en de activiteiten van Ronny Dienrendonck, afgevaardigd bestuurder van Werkcentrum voor Internationaal Vormingswerk¹¹.

De Witte Olifant

Stichting De Witte Olifant leidt talentvolle mensen met een verstandelijke handicap op zodat zij in staat zijn als (zo) zelfstandig (mogelijk) beeldend kunstenaar te werken. Door het individuele tempo van leerlingen en het aantal dagen per week dat zij de opleiding volgen, kan de duur van het opleidingstraject per leerling variëren; het uitgangspunt is dat de opleiding ongeveer vier jaar duurt. In de opleiding worden leerlingen begeleid door professionele kunstenaars en vakdocenten. Naast de beeldende opleidingen zijn er in september 2008 ook trajecten gestart waarin de leerlingen en beroepskunstenaars samen experimenteren met podiumkunsten.

Leerlingen bij De Witte Olifant worden begeleid bij het zoeken naar eigen mogelijkheden en interesses. Onderzoek en experiment spelen een grote rol bij het streven naar kwaliteit. De natuurlijke spontaniteit en nieuwsgierigheid van leerlingen wordt gekoesterd en gestimuleerd. Het onderwijs is sterk individueel gericht vanuit de gedachte dat passend onderwijs, effectieve instructie en een zo zelfstandig mogelijke verwerking van de leerstof de leerlingen helpt om zich te ontwikkelen tot krachtige beroepspersoonlijkheden.

In de sessie op 26 maart worden twee voorbeelden vertoond die online bekeken kunnen worden via: www.opleidingdewitteolifant.nl/alexjannaber en www.opleidingdewitteolifant.nl/jeroenbouwmeester.

Een van de aanwezigen vraagt of de begeleiding in De Witte Olifant niet primair agogisch van karakter is, in plaats van dat het accent ligt op artistieke talentontwikkeling. Wat gebeurt er als een bepaald plafond bereikt is? Bisschops en Van Dijk, zelf beeldend kunstenaar, zijn het hier niet mee eens. De essentie van artistieke vormgeving en begeleiding is heel persoonsgericht, dat is geen wezenlijk verschil met 'gewone' kunstenaars of kunstopleidingen.

Een andere vraag: zijn de vertoonde filmpjes niet meer een (artistiek) product van de samenwerkende kunstenaar/filmer? Nee; Van Dijk en Bisschops benadrukken dat het een samenspel is waarbij de inhoud, de vorm en de regie primair door de leerling bepaald worden. De docenten van De Witte Olifant werken met het uitgangspunt dat de verhouding tussen docenten en leerlingen niet hiërarchisch is en voor beide partijen leerzaam.

Er is bij de leerlingen veel motivatie en inzet nodig om te kiezen voor deze intensieve dagopleiding. De mensen die deze keus maken zijn over het algemeen daadwerkelijk geschikt. In een proefperiode wordt gekeken of iemand over genoeg talent en motivatie beschikt.

¹⁰ <http://www.opleidingdewitteolifant.nl/>

¹¹ <http://www.ronnydienrendonck.wiev.be/>

Kunstzinnige projecten van Ronny Dierendonck

Ronny Dierendonck werkt als trainer, workshopleider en entertainer voor het Werkcentrum voor Internationaal Vormingswerk (W.I.V.) en het Werkcentrum voor Inclusief en Emancipatorisch Vormingswerk (W.I.E.V.). Dierendonck is pleitbezorger voor de emancipatiebeweging van mensen met een verstandelijke beperking. Hij zet zich niet alleen direct in voor deze groep, maar richt zich vooral ook op begeleiders en ondersteuners, die hij een creatievere, speelsere begeleidingsstijl bijbrengt. De essentie van Dierendoncks educatieve aanpak is het creëren van een rijke leeromgeving, die leerlingen prikkelt en uitdaagt. Hij stelt zich in zijn werk op als bemiddelaar tussen kunstenaars en doelgroep. Anders dan De Witte Olifant is zijn doel niet primair om talent te ontwikkelen, maar om spontaniteit, ontwikkeling en reflectie vrij te maken.

Dierendonck heeft ervaren dat het mengen van wel en niet verstandelijke gehandicapten goed mogelijk is, mits de verstandelijk gehandicapten in een kleine minderheid blijven en iedereen wordt aangesproken op zijn of haar eigen niveau. Als er te veel kinderen met een beperking in een groep zitten, vragen ze snel te veel aandacht en begeleiding. Ze houden dan het tempo van de groep op, waardoor er irritatie kan ontstaan bij de andere deelnemers.

Mensen met een verstandelijke beperking (of hun ouders/begeleiders) kunnen intekenen voor de activiteiten van W.I.V. of W.I.E.V. Bij de activiteiten worden kunstenaars betrokken, maar de opzet is niet puur gericht op artistieke ontwikkeling van de deelnemers. Dierendonck vraagt zich af of je zijn aanbod onder 'kunstprojecten' moet scharen, maar hij benadrukt dat het reguliere bezigheidstherapie in die zin wel overstijgt. Volgens de methodiek LuKiDo (luisteren-kijken-doen) wordt de doelgroep zoveel mogelijk direct aangesproken. Doelstellingen zijn onder meer: kennismaking met en bewustwording van kunst, emancipatie van mensen met een beperking en de vergroting van hun deelname aan het maatschappelijke leven, genieten van schoonheid en al met al meer genieten van het leven. Met komische, theatrale en spontane werkvormen weet hij mensen met een beperking los te krijgen en zich open te stellen.

Deelsessie 4

SPECIFIEKE COMPETENTIES VAN MUZIEKDOCENTEN DIE WERKEN MET MENSEN MET EEN BEPERKING

Sprekers: Jos De Backer en Kristien Van der Staey. De Backer is hoofddocent en coördinator van de masteropleiding Muziektherapie aan de Hogeschool voor Wetenschap & Kunst te Leuven (Lemmensinstituut¹²) en diensthoofd muziektherapie aan het Universitair Psychiatrisch Centrum te Kortenberg¹³. Van der Staey is docent muziektherapie, eveneens aan de Hogeschool voor Wetenschap & Kunst, en muziektherapeut in het rust- en verzorgingstehuis te Erps-Kwerps.

Het denkkader van een muziektherapeut is anders dan dat van een muziekdocent; een therapeut heeft een andere 'luisterhouding' dan een docent. De therapeut zet muziek in als *middel* om kinderen met emoties te leren omgaan; bij kunst(onderwijs) gaat het om de creatie van een eindproduct. De muziek is daar een doel op zich. Tijdens de sessie wordt dit geïllustreerd met een aantal video- en geluidsvoorbeelden.

Het eerste fragment laat een meisje met het Downsyndroom zien dat dirigeert wat De Backer op de piano moet spelen. Zij leidt, De Backer volgt. Het meisje voelt macht doordat ze dirigeert. Later worden de rollen omgedraaid. Bij het meisje ontstaat dan frustratie en agressie omdat het pianospelen haar niet lukt. De houding van de therapeut is erop gericht haar te leren haar agressie te beheersen.

In het tweede fragment zingt een jongetje van zeven improviserend een liedje over zijn overleden broertje. Het jongetje wordt begeleid door de therapeut. Het liedje wordt verder niet uitgeschreven omdat het als middel wordt gebruikt voor rouwverwerking.

Het derde fragment gaat over een hoogbegaafde jongen die uit het reguliere muziekonderwijs wordt geschorst omdat hij de groep verstoort. Muziektherapeut De Backer kan pas tot hem doordringen en hem doceren nadat hij lange tijd alleen maar naar de improvisaties van de jongen heeft geluisterd.

De Backer is bezig met de onderhandelingen rond de oprichting van een Manama (master-na-master), een specialisatie voor muziekdocenten die willen werken met mensen met een beperking. In deze opleiding zouden in ieder geval de volgende vaardigheden aan bod moeten komen: het leren bespelen van vijf verschillende instrumenten; werken met ritme als uitgangspunt; compositie; improvisatie; en inzicht in orthopedagogie (weten hoe je met (gedrags)problemen om moet gaan en leren contact te maken met mensen met een beperking).

Er wordt benoemd dat muziekdocenten van kinderen met een beperking heel veel enthousiasme en een sterke motivatie moeten hebben om te werken met de doelgroep. Een kind leert immers vanuit de band met zijn leraar, die passie heeft voor het vak. Ook specifieke kennis over de materialen waarmee wordt gewerkt (weten welke instrumenten er geschikt zijn) is noodzakelijk. In verband met de veiligheid is het belangrijk dat docenten weten welk (impulsief) gedrag ze van kinderen kunnen verwachten. Daar moet een docent mee om kunnen gaan. Hij/zij moet dus goed kunnen improviseren, niet alleen in de muziek, maar ook door flexibel om te gaan met hoe je muziek inzet.

¹² <http://www.lemmens.wenk.be/wenk.htm>

¹³ <http://www.uc-kortenberg.be/>

Deelsessie 5

VORMGEVEN AAN BELEID EN AANBOD VOOR MENSEN MET EEN BEPERKING IN EEN CULTUREEL CENTRUM

Spreker: Jantine Geels, afdelingshoofd doelgroepen bij Centrum voor de Kunsten Wherelant, Purmerend¹⁴.

Jantine Geels vertelt dat Wherelant vier beleidspijlers heeft die alle vier gericht zijn op talentontwikkeling: Cursussen, Onderwijs, Amateurkunst en Speciaal. Onder Speciaal vallen de activiteiten voor mensen met een verstandelijke handicap of een psychiatrisch 'heden of verleden'.

Deze beleidspijler is tot stand gekomen doordat een medewerker bij Wherelant zich vijftien jaar geleden afvroeg hoe hij zijn eigen kind, met het syndroom van Down, op een leuke en zinvolle manier vrijetijdsbesteding kon bieden. De inzet van deze medewerker resulteerde in de theaterproductie *Romea en Julio*, waaraan veertig verstandelijke beperkte acteurs meewerkten. Het was een succeservaring die ertoe leidde dat Wherelant activiteiten voor mensen met een beperking een vaste plek in het beleid is gaan geven.

Wherelant benaderde vertegenwoordigers van gemeente, zorginstellingen en welzijnsorganisaties, en in samenspraak werd er bedacht wat ze voor de doelgroep konden betekenen. Er werden activiteiten bedacht en taken op elkaar afgestemd.

Op dit moment biedt Wherelant verschillende activiteiten aan voor mensen met een beperking. De Kunstgroepen zijn een vorm van dagbesteding voor verstandelijk beperkte mensen van verschillend niveau, waarin deelnemers beeldend aan de slag gaan. Het uitgangspunt van de begeleiding is vraaggericht: wat wil de deelnemer maken en wat heeft hij of zij daarvoor nodig? Voor dezelfde doelgroep worden ook Vrijetijdscursussen aangeboden: schilderen, beelden maken, fotografie en theater.

Mensen met een psychiatrische achtergrond tenslotte voelen zich veelal thuis in de inloopateliers. Hier worden vrijblijvende activiteiten aangeboden voor wie zich creatief wil ontpoien, zonder daarbij verplichtingen te willen of kunnen aangaan.

Naast het vaste activiteitenaanbod organiseert Wherelant regelmatig activiteiten op projectbasis, zoals de theaterproductie *Midzomernachtdroom*, *Flexibel 2005* en *Festival Open Deuren*. Uiteraard ging de totstandkoming van dit aanbod niet over één nacht ijs. In het begin praatten de verschillende partijen elk vanuit hun eigen referentiekader en jargon en het heeft tijd gekost om elkaar daarin te vinden. Wherelant merkte dat zorginstellingen de nadruk leggen op wat deelnemers *niet* kunnen, terwijl het centrum voor de kunsten juist uitgaat van wat zij *wel* kunnen. Wherelant raadt culturele centra die een vergelijkbare samenwerking willen beginnen aan om de verschillende perspectieven en uitgangspunten helder te maken en de discussie met elkaar niet te schuwen.

¹⁴ <http://www.wherelant.nl/main/wh.php>

Wherelant heeft, mede door de gesprekken met vertegenwoordigers uit andere sectoren, gekozen om aanbod op maat te ontwikkelen: de wensen, behoeften, het gedrag en de individuele ontwikkeling van cursisten staan centraal. Daarbij neemt Wherelant verantwoordelijkheid voor de kunstzinnige ontwikkeling; de zorginstellingen blijven verantwoordelijk voor de begeleiding van deelnemers. In de praktijk betekent dit dat begeleiders en deelnemers samen naar Wherelant komen.

Een praktisch probleem waar Wherelant tegenaan loopt is het speciale taxivervoer waar cursisten van afhankelijke zijn. Regelmatig komen deelnemers te laat waardoor de cursustijd bekort wordt, of worden ze niet op tijd opgehaald zodat docenten langer moeten blijven. Veel cursisten raken gestrest van deze situatie.

Keynote 2

VLAAMSE PROJECTEN VOOR LEERLINGEN MET BEPERKINGEN

Spreker: Wim Smet, pedagogisch medewerker muzische vorming bij het Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap.

De Vlaamse benaming voor mensen met een beperking, 'mensen met speciale noden', is ontstaan vanuit de gedachte van gelijkwaardigheid. De term legt het accent op talent en prikkelt tegelijkertijd de beeldvorming: is het niet veeleer de beperking van mensen *zonder* speciale noden, dat mensen met een beperking vaak niet als gelijkwaardig worden beschouwd? Wie heeft er in die zin eigenlijk de speciale noden?

Smet geeft in zijn presentatie een overzicht van projecten voor de doelgroep in het Vlaamse deeltijds kunstonderwijs. In Vlaanderen bestaan 167 academies voor deeltijds kunstonderwijs: 101 voor muziek, woordkunst, dans en 66 voor beeldende kunsten. Daarnaast worden er tijdelijke projecten ('experimenten') georganiseerd, die mede als beleidsinstrument dienen om te experimenteren met nieuwe organisatievormen en methodieken. Op een aantal van de 167 academies wordt ook onderwijs aangeboden aan mensen met een beperking.

Gedurende de looptijd van het experiment is veel videomateriaal verzameld, dat tijdens de presentatie getoond wordt. Eén van de voorbeelden die Smet laat zien komt uit Leuven. Het doel is op termijn blinde en slechtziende leerlingen lessen te laten volgen samen met ziende leerlingen. In zes plaatsen wordt ortho-agogische muzikale vorming aangeboden. Daar ligt de nadruk op ondersteuning van de ontwikkeling van leerlingen middels ritmeontwikkeling, stemgebruik, het verkennen van klankkleur, bewegen op muziek en improvisatie.

In de video's komen docenten aan het woord die vertellen tegen welke problemen ze aanlopen. Lessen duren meestal een uur waarin algemene muzikale vorming en het leren bespelen van een instrument geïntegreerd zijn. Dit is erg kort, vooral in verband met de niveaoverschillen van leerlingen in een groep.

Ook voor mensen met leerstoornissen worden, in ongeveer twintig procent van academies voor muziek, woordkunst en dans ondersteunende initiatieven genomen. Leerkrachten geven leerlingen met een leerstoornis extra begeleiding of ze krijgen de lessen algemene muzikale vorming in aparte groepen. Het leren bespelen van een instrument gebeurt wel in groepen waarin ook 'gewone' leerlingen les krijgen.

In acht plaatsen in België wordt aangepaste beeldende vorming aangeboden – beeldende vorming voor mensen met een beperking. Meestal gaat het hier om volwassenenonderwijs van vier uur per week, vaak voor een mix van leerlingen uit zorginstellingen en individuen. Ze krijgen hetzelfde leerprogramma aangeboden als de leerlingen zonder beperking, maar wel aangepast aan hun specifieke behoeften.

Deze leerlingen krijgen in hetzelfde gebouw les als de gewone leerlingen, wat heel goed is voor de eigenwaarde en het zelfvertrouwen van de leerlingen met een beperking: ze zijn echt een 'onderdeel van de academie' en worden niet, zoals op veel plaatsen, in aparte kaders geplaatst. Daarnaast zijn er in Vlaanderen ook een aantal ziekenhuisscholen. In de ziekenhuisschool van Leuven¹⁵ worden wekelijkse lessen beeldende kunst aangeboden aan kinderen van de lagere schoolleeftijd.

¹⁵ <http://www.kuleuven.be/uzschool/p/beeld.html>

Plenaire afsluiting

Spreker: Ap de Vries, dagvoorzitter.

Een reactie wordt gevraagd aan Wim Smet (zie keynote 2), Klaaske Vos, directeur Special Arts¹⁶, en Toinette Loeffen, projectleider van het onderzoeksproject Kunst Inclusief¹⁷.

De Vries reflecteert op de dag door enkele observaties met de aanwezigen te delen. Het is hem opgevallen dat Vlaanderen en Nederland heel verschillend zijn en nog veel van elkaar kunnen leren; tegelijkertijd ligt in beide buurlanden de focus op de artistieke mogelijkheden van mensen in plaats van op hun beperkingen. En er zijn meer overeenkomsten.

Een aspect dat in de discussies telkens terugkwam is dat het bij kunsteducatie met mensen met een beperking gaat om *kunst*: om de artistieke ontwikkeling van leerlingen en het vergroten van hun creatief vermogen. De grote diversiteit in de doelgroep maakt standaardmethoden en een standaardaanpak onmogelijk: werken met mensen met een beperking is maatwerk, altijd.

Succesfactoren in zowel Vlaanderen als Nederland blijken de docenten te zijn. Om successen te kunnen boeken hebben zij specifieke competenties nodig waarbij vooral passie en betrokkenheid; een groot empathisch vermogen; en de kwaliteit om goed te kunnen luisteren, heel belangrijk zijn. Ook directeurs van kunsteducatieve instellingen zijn vaak succesfactoren. Belangrijk is dat zij ruimdenkend zijn en het educatiebeleid voor mensen met een beperking in het beleid van de organisatie verankeren.

Hoewel de integratie van de doelgroepen en 'gewone' leerlingen veel op de verlanglijst van organisaties staat, zorgen gemengde groepen ook voor spanningen. Het tempo van een hele groep kan worden opgehouden door de aanwezige leerlingen met een beperking. Culturele centra en docenten die (nog) niet werken met mensen met een beperking zeggen vaak 'dit is niet onze doelgroep'. Begrijpelijke praktische belemmeringen spelen hierin een rol, maar het is ook koudwatervrees.

Klaaske de Vos vertelt dat mensen met een beperking vaak een specifieke fascinatie hebben, bijvoorbeeld voor een bepaalde discipline of manier van werken. Dit is een valkuil voor docenten: het is verleidelijk om leerlingen te helpen zich steeds verder te ontwikkelen in dat waar ze goed in zijn. Maar juist wanneer een docent de leerling stimuleert om verder te leren, zich op ongebaande paden te wagen en grenzen te verleggen, ontwikkelt de leerling zich. Het resultaat wordt dan misschien wel iets minder spannend, maar die ontwikkeling is zeer belangrijk.

¹⁶ <http://www.vsan.nl/>

¹⁷ <http://www.kunstinclusief.nl/>

Toinette Loeffen vertelt over *Kunst Inclusief*, een project gericht op het onderzoeken en ondersteunen van kunsteducatie voor mensen met een beperking. Dit project startte met een nulmeting onder centra voor de kunsten met betrekking tot de visie op en het kunsteducatieve aanbod voor mensen met een beperking. In een volgende fase werken centra voor de kunsten en ateliers samen aan nieuwe werkwijzen voor kunstbeoefening door deze groep. De resultaten van het project worden naar verwachting in 2010 door Kunstconnectie verspreid. Loeffen enquêteerde 53 kunstcentra en verzamelde zo vele voorbeelden van *good practice*. Als opvallend resultaat van de enquête noemt ze dat centra voor de kunsten en ateliers in één en dezelfde stad elkaar soms helemaal niet kennen.

Het is Wim Smet vooral opgevallen dat er veel overeenkomsten zijn tussen Vlaanderen en Nederland, en dat kennis erg versnipperd is. Werkgroepen voorzien in kansen om kennis te bundelen.

